

FINNSAM:s vinterkonferens i Helsingfors 12-15 mars 2015

Text av Tor Eriksson, Örebro

Bilder och bildtexter av Seppo Remes, Hallstahammar

Torsdag 12 mars

Efter bussbyte från Örebro kom jag fram till Stadsgårdskajen i Stockholm. Härifrån avseglade en av Viking Lines färjor med destination Helsingfors. På programmet stod en vinterkonferens, som den här gången var senarelagd bland annat för att ge deltagarna en behaglig färd över havet. Uppemot sextio personer gick ombord på båten för att sedan när de hade letat rätt på sina respektive hytter samlas i restaurangen. I lugn och ro åt vi vår middagsbuffé och sedan vallfärdade vi till färjans konferensrum.

Maud Wedin hälsade oss välkomna till den här resan och informerade lite kort inför den stundande konferensen. Från Sverige och Norge skulle 57 personer delta och i Finland skulle sedan 16 personer ytterligare ansluta till sällskapet. Sverigefinska Riksförbundet som hjälpt oss med resan hade samtidigt styrelsemöte på båten och ordförande Voitto Visuri upplyste oss om sin organisation.

Maths Östberg inledde så raden av föredrag med att peka på skogsfinnska kulturspår som markörer av folkslag. Maths visade en bild på hur blixten hade slagit ned i en gran på finnskogen och orsakat skogsbrand. Det började växa mycket gräs och kanske var det så svedjekulturen uppstod. Förutom granskogssvedjan ingick bland annat de tre karaktärsbyggnaderna rökstuga, rian och rökbastu i den skogsfinnska kulturen. Svedjerågen torkades i rian eller på en storhässja. Torkningen inleddes ibland på hässjan och fortsatte sedan i rian. Storhässjorna var lägre i Bergslagen än i Hälsingland och övriga Norrland.

Eftersom Maths Östberg driver ett tvärskanandinaviskt finnskogsmuseum i Skräddrabo på Alfta Finnskog i Hälsingland var en hel del av hans exempel hämtade just från hälsingeskogarna. Till exempel finns ett spår av en rökstuga på trakten i Gällsjön på Bollnäs Finnskog. Här är ugnsröset kvar. Söndagen den 31 maj invigs den sista delen av Maths nya utställning på muséet. Detta informerade han oss om. Maths påvisade skogsfinnska kulturspår generellt medan Birger Nesholen som sedan fortsatte framhöll just de finska kulturdragen i det skogsfinnska.

Eftersom skogsfinnarna har bott länge i Skandinavien har deras kultur påverkats av den norska respektive den svenska omgivningen på olika sätt. I viss mån har väl inflytandet även gått åt andra hållet. Traditioner har ändå levt vidare på Finnskogen i Norge och Sverige parallellt med dem i Finland och hos många minoriteter i Ryssland och Baltikum. Maten utgör ett exempel, då motti äts över hela området. Från Finland kommer även hillo som utgörs av färska lingon rårörda i havremjöl.

Näverhantverket på Finnskogen kommer också från Finland. Det finns olika varianter av näverskor i Skandinavien och Birger jämför skandinaviskt näverhantverk med näverhantverket i Finland. Finnplogar finns i olika varianter och utvecklingsgrader. Det finns många likheter mellan den skandinaviska finnskogen och Finland. Pentagram finns till exempel inristat på en sten i Gräsmark vid Mängen och likaså i Finland. Nävertak finns i skogsfinnska områden på svenska finnskogen liksom i Finland och Ryssland. Däremot förekommer de inte i Norge. Fågelholkar på störar finns i den norska och den svenska finnskogen och Fjärrkarelen.

Vad har Dag Raaberg i sina tankar?

Nästa föredragshållare blev Dag Raaberg. Han gav oss en orientering om Norsk Skogfinsk Museums nya planerade byggnad i Svullrya. NSM har massor av undanställda föremål, då förråd finns i de fyra kommuner som muséet verkar i. Det är ett av de största muséerna i Norge. Frågan är om NSM ska verka självständigt eller samverka med andra muséer. Det nya huset måste ha en storlek som kulturdepartementet kan acceptera.

Skogsfinnarna är erkänd som nationell minoritet i Norge, vilket egentligen borde leda till att det inte skulle vara något problem att få statsbidrag, men i verkligheten är det inte lika lätt. Kan byggnaden stå färdig om tre-fyra år? Bygget behövs för att förmedla kunskap och det finns ett stort intresse för verksamheten.

Som avslutning på torsdagskvällen framträdde Jan Myhrvold med ett föredrag om skogsfinskt DNA. Målsättningen med projektet kring skogsfinsk genealogi är att kartlägga förekomsten av haplogrupper i de skogsfinska områdena i Skandinavien. Likaså vill man dokumentera förbindelser och anknytning till Finland, bidra till ökad kunskap omkring användandet av finska släktnamn, bidra till ökad kunskap om migration och etablera en bas över släktförbindelser som flera kommer tillbaka till.

Det finns några olika slag av DNA-analys beroende på om man vill följa farslinjen eller morslinjen. Y-kromosomtest går bara att utföra på farslinjen. Y-kromosomet muterar ofta nog så det blir små skillnader. Därför är det viktigt att bekräfta med ett mottest. Anledningen till att det skogsfinska Y-kromosomet är så användbart är dels att finskt Y-DNA är speciellt och olik skandinaviskt Y-DNA. Det är även ett begränsat geografiskt område. De finska släktnamnen ärvs oftast som Y-kromosomet. Gottlund gav oss genom sina vandringar 1817 och 1821 även en god genealogisk översikt. Den höga andelen som har testat sig gör det möjligt att få bekräftat sin släktforskning genom DNA.

Fredag 13 mars

Efter att ha ställt fram klockan en timme till finsk tid blev det snart dags för mig att krypa till kojs. Tyvärr sov jag inget vidare på grund av en ventil som slog. Jag vaknade för sent för frukost och istället gick jag mot båtens utgång där jag väntade tills färjan hade lagt till i hamn. En promenad till hotellet Original Sokos Hotel Vaakuna fick mig att vakna trots avsaknaden av frukost. På hotellet lämnade vi in vårt bagage för att så fortsätta till Kotus.

Kotus står för Institutet för de inhemska språken. Pirkko Nuolijärvi hälsade oss välkomna hit. Institutet är ett expertorgan underordnat Undervisnings- och kulturministeriet. Verksamheten regleras av lagen om Institutet för de inhemska språken från 2011. Språkvård av finska och svenska språken hör till institutets uppgifter, liksom rådgivning och ordboksarbete samt forskning i anslutning till språkvård och ordboksarbete. Dessutom ska institutet samordna språkvården av samiska, teckenspråk och romani.

Maud Wedin informerade oss om FINNSAM och gav oss glimtar från olika finnbygder i Skandinavien. Skaran gick sedan iväg till Hotel Arthur för att äta lunch. Äntligen fick jag någonting i magen vilket var till stor belåtenhet.

Vi återvände till Kotus för ett knippe föredrag, vilka inleddes av Sirkka Paikkala. Hon tecknade först en bakgrund till savolaxiska släktnamn. Sirkka visade en karta som utmärkte gränsen mellan östlig och västlig släktnamnspraxis. Gränsen är en gammal kulturgräns mellan ”Sverige” och Novgorod. Gränsen skiljer en bofast befolkning med åkerbruk från en rörlig svedjekultur med erämarksbruk, vilken i sin tur har gett gårdsnamn och släktnamn.

De äldsta släktnamnen härrör från 1200-talet och redan på 1500-talet fanns det stora släkter. Släktnamn har gett upphov till ortnamn och ortnamn har även gett upphov till släktnamn. Savolaxiska släktnamn kan bildas av gamla manliga ”förnamn” eller av tillnamn, som till exempel anspelar på kroppsliga egenskaper eller yrken. Sirkka gav oss varsitt blad med släktnamn hon färdigställt just för oss. På bladet kan man se namnens spridning och betydelse.

Jan Myhrvold återkom så till sina genealogiska studier. Nu belyste han skogsfinska släktnamn genom DNA. Ett syfte är att se hur den skogsfinska identiteten har bildats och förändrats och hur det återspeglar sig i bruket av tillnamn. Källor som ger vägledning är till exempel sådana som innehåller tidigare forskning i skogsfinska släktnamn. Carl Axel Gottlunds arbeten är viktiga. Han skrev in finska släktnamn i kyrkböckerna men skapade samtidigt en del nya namn.

Om Kaisa Vilhuinens många namn pratade Minna Nakari. Kaisa levde mellan 1855 och 1941. Med hjälp av skrifter av Lauri Kettunen och Olov Olovsson eller födelseböcker och församlingsböcker med mera påträffas en rad olika namn på Kaisa. Hon benämns olika i vardagligt bruk, hos myndigheterna och ibland med släktnamn. Var hennes eget val Kaisa Vilhunen eller Kajsa Vilhuinen?

Minna Nakari föreläste om Kaisa Vilhuinen, en namnbärare med många olika namn

”Finnar från tre riken. Inblickar i ordinsamlingsarbetet på finnskogen i Värmland” – Så lød rubriken på Paula Anderssons föredrag. Den finska dialektordboken har hittills givits ut i åtta delar. Från och med del 9 ges ordboken bara ut i elektronisk form. Det var Henrik Gabriel Porthan som i början av 1800-talet ansåg att man borde samla in dialektala ord till en fullständig ordbok. Planerna blev mer konkreta i slutet av 1800-talet. Ordboksstiftelsens stora ordinsamling i Värmlands finnskogar skedde åren 1930-1932. Sammanlagt blev det cirka 41 000 ordsedlar, varav Astrid Reponen kan tillskrivas över 15 000 stycken.

Paula Andersson och Tuula Eskeland

Nästa talare var Tuula Eskeland. Vi fick veta att hon tidigare har tilldelats Finlands Vita Ros ordens medalj av 1 klassen. Det är Finlands främsta orden som utdelas av Finlands president. Tuula belönades för mångåriga insatser gällande finska språket och kulturen. Hon berättade att bland Ordboksstiftelsens stipendiater på Finnskogen fanns Lyyli Kokkonen. Lyyli samlade in 1337 uppgifter om finska platsnamn under sin tur 27.6.-11.8. 1932. På 9 sidor beskrev Lyyli sin insamlingstur till de svenska och norska finnskogarna. Hon mötte bara 20 personer som pratade god finska, men nära 200 som kunde tala någon finska. Alla som talade finska var gamla, bortsett från Kalle Vilhuinen. Han var bara lite över 30 år. Bland hennes viktigaste sagespersoner fanns Kaisa Vilhuinen.

Deltagarna på Kotus (Institutet för de inhemska språken)

Lyyli skrev att människorna på Finnskogen var vänliga och glada för att de kvinnliga forskarna kunde tala finska som någon inte hade talat eller hört på många år. Av de 1337 namnsedlar som tillkom under turen är den största delen av namnen från Värmland. Namnsedlarna innehåller ortnamn, släktnamn och andra personnamn. Tuula avslutade med att efterlysa en översikt över de skogsfinska platsnamnen i Sverige. Efter den diskussion som följde leddes vi ut på Helsingfors gator i Gottlunds fotspår av vår värd i Helsingfors, Paula Andersson.

Konferensdeltagare fick information om Helsingfors universitet i dess festsal

Promenaden gick först till Helsingfors universitets huvudbyggnad, där guiderna Pia Vuorikoski och Anders Manns från Helsingfors universitetsmuseum väntade oss. Efter den stora branden i Åbo 1827 flyttades universitetet till Helsingfors 1828. Den nya huvudbyggnaden stod färdig i Helsingfors 1832, och Gottlund fick så lektorstjänsten 1839.

Elisabetsgatan N:o 17. Längst till vänster är den byggnad som Gottlund ägde. Bilden är tagen 1907 av Signe Brander.

Publicerad i Lars Lundins bok om Carl Axel Gottlunds 1800-tal, 2001, sid 201

Fotspåren fortsatte till Elisabetgatan 17 där Gottlund bodde i ett eget hus. Tyvärr finns inte trähuset kvar längre. Det var ett souterrain-hus som dessutom hade en mindre vindsvåning. En stor trädgård hörde till fastigheten. Här växte fruktträd som bigarråer, plommon och äpplen. Rabarber fanns bland köksväxterna. Till fastigheten hörde en fähusbyggnad, där Gottlund hade några kor, som gav familjen mjölk. Vi letade oss sedan tillbaka till vårt hotell igen, där middagen serverades som avslutning på den här innehållsrika dagen.

Lördag 14 mars

En intensiv dag med många nya föredrag väntade oss, då vi vaknade på morgonen. Efter frukost tog vi våra väskor och begav oss till Nationalmuseum. För ungefär tio år sedan gjorde jag en längre vistelse i den här staden, "Östersjöns dotter". Jag bodde på ett vandrarhem centralt i Helsingfors och ägnade mig under en vecka åt att besöka en rad museer. En dag for jag ut till Sveaborg, där det finns spännande befästningsverk att titta på. Med hjälp av en vägledning företog jag mig även egna stadspromenader mot stadens utkant. Helsingfors är en så vacker stad med närheten till havet. Här finns även stora parker och en fängslande arkitektur vid till exempel Senatstorget. Här tronar domkyrkan som en stor sockerbit.

På Nationalmuseum tillbringade jag många timmar under min museivecka, då jag noggrant studerade varje monter i deras utställning om forntiden.

Nu gällde det lite senare tid med FINNSAM i Helsingfors. Antti Metsänkylä greppade mikrofonen först av alla. Han är amanuens på muséet. Antti talade om hur man presenterar skogsfinskt material på Finlands Nationalmuseum.

Nationalmuséets föreläsningssal

Den så kallade Reponen-samlingen är den största enskilda gruppen föremål i Nationalmuséets samlingar. Annars finns här bara ett tiotal föremål från de skandinaviska finnskogarna. Om man vill visa något skogsfinskt utan att låna in föremål utifrån, så är grunden de 140 föremål som nu ingår i utställningen "Finnskogar – Metsäsuomalaiset".

Den här utställningen föddes ur tanken att belysa forskningshistoria från Finlands tidiga självständighetsperiod och då visa Reponens samling, som aldrig tidigare har ställts ut. Astrid Reponen-Juvas var en av sin tids begåvade unga finska forskare. Hon var både etnolog och språkvetare. Astrid Reponen var redan en erfaren fältforskare då hon for med sina vänner och kollegor Maija Juvas och Helmi Helminen till Värmland. Resan bekostades av stipendier från Ordboksstiftelsen för tre somrar: 1930, 1931 och 1932.

Resornas syfte var att samla ord. År 1931 deltog även Albert Hämmäläinen på resan. Sannolikt var han den som fick idén att samla föremål för Finlands Nationalmuseum. Att samla ord, språk och föremål ingick i ett nationalistiskt tänkande, något som behövdes för att förstärka den finska eller finländska identiteten. Antti sade att man med hjälp av Astrid Reponens samling ville berätta för den finska allmänheten om befolkningsgruppen skogsfinnar. Man ville även peka på forskningshistorien, särskilt Astrid Reponens arbete. Efter en lång och invecklad process blev utställningen till slut färdig för att visas upp för besökarna.

Till utställningen färdigställdes även en gedigen katalog. I arbetet med utställningen har Paula Andersson, Tuula Eskeland och Marja-Liisa Keinänen deltagit. Tillsammans med Antti Metsänkylä har de även hjälpt oss med planeringen inför konferensen. Paula, Tuula och Antti har redan framträtt med olika ämnen och nu kom turen till Marja-Liisa.

Marja-Liisa Keinänen och Antti Metsänkylä i samspråk

Marja-Liisa tog sig an Maija Juvas, som plötsligt anfölls av pessimism. Under sammanlagt nästan ett år bedrev Maija fältarbete i norra Värmland tillsammans med Astrid Reponen och Helmi Helminen. Maijas anfall bestod av en källkritisk dispyt, som bottnade i graden av påverkan. Kunde de tre kvinnliga forskarna till exempel ha påverkat Kaisa Vilhuinen i någon riktning genom att ställa ledande frågor?

Skogsfinnska föremål på Nationalmuséets utställning "Finnskogar – Metsäsuomalaiset"

Så fick vi göra en rundvandring på egen hand i den tillfälliga utställningen ”Finnskogar”. Förutom alla föremål som är placerade i montrar ingår även foton tagna av de tre kvinnliga forskarna liksom en film av NRK om ”Niittahon Jussi” och ljudinslag med exempel ur skogsfinnarnas liv. Efter lunch i muséets kafé gick vi tillbaka till föreläsningslokalen för några ytterligare presentationer.

Martin Andersson beskrev ”Finska flyttningar under 1610-talet”. Han berättade att det var först i och med kyrkolagen år 1686 som flyttlängder började föras mer allmänt i Sverige. För den som är intresserad av flyttningar under 1610-talet finns emellertid en annan källa: Älvsborgs lösens rannsakningslängder. De förvaras på Riksarkiven i Helsingfors och Stockholm. Enligt denna källa var flyttningar mycket ovanliga i Finland under denna tid, men när bönderna väl flyttade gjorde de det över långa sträckor. Det var inte ovanligt att man flyttade ut ur riket, i första hand till Ryssland eller Baltikum.

Över Bottenhavet till Sverige flyttade man från framför allt tre områden: från städerna, från kustområdena (ända ifrån Österbotten i norr till Nyland i söder) och från västra Tavastland. För den som är road av de svenska finnarnas ursprung vid denna tid, slutade Martin, är det alltså i första hand i dessa tre miljöer som rötterna bör sökas.

Gabriel Bladh talade så kring ett mer teoretiskt ämne. Forskning om skogsfinnar och finnskogar/finnmarker rymmer goda möjligheter att länka samman kunskap från våra olika länder, områden och discipliner. Gabriel reflekterade kring begrepp och perspektiv. Kultur kan ses som avgränsad och ursprunglig eller dynamisk och föränderlig genom möten mellan olika grupper.

Skogsfinnarna kan ses i ett historiskt skeende från en i huvudsak gemensam migrationsgrupp till ett antal territoriella minoriteter. Gabriel informerade oss även om en sommarkurs om skogsfinnarna som bedrivs i regi av Karlstads universitet liksom en sommarpjäsa om Lomjansguten.

Stig Welinder förde oss vidare in i begreppsdiskussionen genom att ställa frågan ”Vilka var och är skogsfinnarna”. Ordet ”skogsfinne” förekommer första gången 1631 i Mariestads rådhusrätt. De etniska kriterierna enligt Maud Wedin sade Stig är byggnader (rökstuga, ria och bastu), storsvedjande för tuvråg (huuhta) och det finska språket. Ett par exempel utifrån arkeologin till att gruppera bosättningarna etniskt hämtades från Svartviken, 1690-1820; bostaden var försedd med en öppen spis, föremålen allmänneuropeiska och svedjebruk saknas. Grannäs 1610-1730; bostad – rökstuga, föremålen – allmänneuropeiska statusföremål, svedjebruket är upphörande. Råsjö 1620-1640; bostad – rösugnsstugor, föremålen – allmänneuropeiska, svedjebruk bedrevs här.

Paneldiskussion med Stig Welinder, Martin Andersson och Gabriel Bladh

En avslutande paneldebatt med Stig Welinder, Martin Andersson och Gabriel Bladh följde sedan, där Maud Wedin var samtalsledare. Vår dag på Nationalmuseum led mot sitt slut och som stor final kallade Árpád Sailo i Kalevalahus-Stiftelsen fram Birger Nesholen. Stiftelsen bildades 1950 av Árpáds far Alpo Sailo. Birger tilldelades stiftelsens medalj som uppmärksammar att det 1977 var hundra år sedan Alpo föddes.

På så vis belönades Birger för den insats han har gjort i samarbete med finska hantverksgrupper som har bedrivit restaurering av byggnader på Finnskogen sedan 1997, och med finska arkitekters uppmätningar av finskt byggnadsskick på Finnskogen.

Birger Nesholen tilldelas en medalj av Árpád Sailo

Konferensdeltagarna vände blickarna mot Birger och hans medalj som blev föremål för ett intensivt fotograferande. Många ville ha trevliga och bra ögonblicksbilder till sina album. Ett reportage infördes senare även i FINNSAM-Information nr 1, 2015. Våra finska värdar Paula, Marja-Liisa, Tuula och Antti avtackades omsorgsfullt och vi skiljdes från de deltagare som ville stanna kvar i Helsingfors. För oss som skulle ta båten tillbaks till Stockholm återstod bara att söka sig till färjan för att gå ombord. En promenad genom Helsingfors vackra stadskärna en solig lördagseftermiddag i mars månad gav mig då ny längtan tillbaka till den här staden som grundades i mitten på 1500-talet av Gustav Vasa.

Båten lade ut och vi sökte oss mot konferensrummet, där Eva Jernqvist fick låna våra öron en stund. Hennes ämne var "När predikanterna drog åt skogen", vilket innefattade resor och verksamhet på finnskogen i Hälsingland och Orsa finnmark ur ett kyrkligt perspektiv. Kyrkans verksamhet och ansvar omfattade alla människor i riket utan undantag. Möjligheterna och metoderna för att nå sockenborna på finnmarken har dock varierat och utvecklats genom tiderna. I slutet av 1600-talet reste Gävleprosten Johan Henriksson Schaefer tillsammans med kollegan Thomas Magnesius i Gästriklands och Hälsinglands finnmarker och resultatet blev en imponerande förteckning på 960 namn på personer över 16 år.

*Antti Metsänkylä och Maud Wedin konstaterade att
FINNSAMs besök på Nationalmuseum var lyckat*

År 1885 bildades Svenska Turistföreningen och de svenska finnmarkerna hörde till besöksmålen. Reseberättelser från finnmarken blev självklara inslag i årsskrifterna. Några personer bosatte sig på finnmarken och utförde en stor del av sin livsgärning där, som Svenska Missionsförbundets första kvinnliga pastor Ingrid Pettersson (1907-1981), verksam i Los 1953-1963, och den väl så legendariske Gruvbergsprästen Carl David Othzén (1898-1981) på Bollnäs Finnskog.

Ett speciellt inslag blev de vapenfria värnpliktiga som bland annat placerades på Svartåvallen på Orsa Finnmark från 1922 och framåt. Dåtidens begrepp var "samvetsömma", vilket lokalt tolkades som "samvets-sömma". Arbetsuppgifterna var främst vägbyggen och kolveds-huggning. För kyrkan var finnskogen en del av det egna området, men med en egen särart. Så nära men ändå så annorlunda blev den något att skriva om i församlingsblad och årsböcker.

Så sattes slutpunkt för en mycket lyckad och ovanlig konferens späckad med föredrag och andra aktiviteter både till sjöss och på landbacken i Finland. Medan båten ångade vidare mot Sverige visade Seppo Remes till sist några av sina fina bildspel. Seppos bilder som han har fogat ihop med stämningsfylld vald musik till en enhet ger harmoni åt själen. Han tog oss med till Finnstigen utanför Hällefors och till Los i Hälsingland. När Seppo visar bilder från tidigare FINNSAM-konferenser är det trivsamt att tänka tillbaka på den tiden då det begav sig. Jag känner igen de flesta som har varit med under åren, men lite vemodigt är det allt att återse dem som inte lever längre. Alltjämt lever de ändå kvar på Seppos fotografier.

Ett stort tack riktades så till Maud från hela gruppen ombord på färjan. Hon hade ju haft det yttersta ansvaret för den här vintersammankomsten med mycket att ombesörja och många trådar att knyta ihop för att vi skulle få det så bra som möjligt. På söndagsförmiddagen anlöpte färjan åter Stadsgårdskajen i Stockholm, och vi kunde åter trampa moder Sveas jord.

Ett tack riktar vi även till Kulturfonden för Sverige och Finland för ekonomiskt stöd till konferensen samt Sverigefinska Riksförbundet för medverkan samt bistånd vid bokningar.

RSKL

Ruotsinsuomalaisten Keskusliitto
Sverigefinska Riksförbundet

Arrangör

i samarbete med

Kotimaisten kielten keskus

INSTITUTET FÖR DE INHEMSKA SPRÅKEN
INSTITUTE FOR THE LANGUAGES OF FINLAND